

УДК 338.4

**ОЦІНКА ВНУТРІШНІХ СТИМУЛІВ РОЗВИТКУ ОСОБИСТИХ
СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У РАМКАХ ПРОЦЕСУ СУСПІЛЬНОГО
ВІДТВОРЕННЯ**

Л. Демедюк, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. У перші роки проведення аграрної реформи в нашій країні на розвиток особистих селянських господарств покладалися великі надії. У цей час їхня діяльність розширялася і здавалося, що їхня роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни зростатиме й надалі. У більшості наукових публікацій зазначалося, що цей тип форм господарювання забезпечує оптимальне поєднання господаря-власника і господаря-працівника, а отже, високий рівень мотивації праці та її продуктивності. Однак починаючи зі середини першого десятиріччя ХХІ століття в розвитку особистих селянських господарств країни намітилися негативні тенденції. Скорочуються обсяги виробництва продукції, площі використовуваних сільськогосподарських угідь, поголів'я тварин. Погіршуються показники ефективності використання всіх видів виробничих ресурсів особистих селянських господарств. Такі тенденції свідчать про те, що висновки політиків, науковців, соціологів, практиків про рушійні сили розвитку особистих селянських господарств не були достатньо враховані в процесі здійснення аграрних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку особистих селянських господарств присвячені наукові праці вітчизняних учених: І.В. Прокопи [2], І.В. Свиноуса [3], В.В. Юрчишина [4] та ін. У їхніх працях знайшли відображення закономірності розвитку цих господарств, розроблені теоретико-методологічні засади їх дослідження, а також означені їх перспективи.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб дати оцінку внутрішніх стимулів розвитку особистих селянських господарств у рамках процесу суспільного відтворення.

Виклад основного матеріалу. Основна хибність наукового розуміння рушійних сил розвитку особистих селянських господарств полягала в тому, що теоретичні положення і висновки ґрунтувалися на економічних інтересах селянства. Вважалося, що ці інтереси доволі тривалий час виступатимуть як локомотив розвитку особистих селянських господарств. Безперечно, отримання у власність порівняно великих земельних масивів (на безоплатній основі) та майно-вих паїв у результаті приватизації майна й земель колишніх колективних сільськогосподарських підприємств відповідало економічним інтересам сільських жителів. Природний інстинкт виживання у складних соціально-економічних умовах 90-х років минулого століття – початку 2000-х років змушував селян до розширення своїх господарств. Однак із покращанням соціально-економічної ситуації в країні на передній план виступили інші чинники розвитку особистих селянських господарств.

Скорочення обсягів виробництва продукції в особистих селянських господарствах зовсім не є свідченням послаблення економічних інтересів селянства. Простоці інтереси стали затінюватися іншими, не менш важливими для сільських жителів цінностями. Соціально-економічні основи розвитку особистих селянських господарств виявилися значно складнішими, ніж це уявлялося раніше.

Науково обґрунтований підхід до оцінки внутрішніх стимулів розвитку особистих селянських господарств можна забезпечити, розглядаючи його в рамках процесу суспільного відтворення. Як відомо, відтворення – це процес суспільного виробництва, спрямованого на задоволення людських потреб, узятий не як окремий акт, а як безперервно повторюваний процес. Він передбачає безперервне відновлення всіх використовуваних економічних ресурсів: робочої сили, засобів виробництва, природних ресурсів та природного середовища, а також виробничих відносин.

Основним видом природних ресурсів, використовуваних в особистих селянських господарствах, і водночас основним засобом виробництва є сільськогосподарські угіддя. Процес відтворення земельних угідь у цих господарствах зводиться до збереження юридичних прав на володіння чи користування ними, до підтримання чи підвищення рівня їх родючості.

Оскільки значна частина сільськогосподарських угідь особистих селянських господарств або передана в оренду сільськогосподарським підприємствам, або запущена, можна дійти висновку про звужений тип відтворення земельних угідь у більшості таких господарств. Такого самого висновку можна дійти про відтворення засобів виробництва в особистих селянських господарствах, зокрема поголів'я

коней і корів. Хоча кількість різних видів сільськогосподарської техніки у власності сільських господарств зростає, це збільшення спрямоване, як правило, не на підтримання розширеного типу відтворення виробництва, а на полегшення праці членів особистих селянських господарств.

Найважчим для обліку видом ресурсів особистих селянських господарств є трудові ресурси. Статистика фіксує лише осіб, зайнятих безпосередньо у своєму особистому селянському господарстві. Однак вона не фіксує показників кількості та інтенсивності праці інших членів господарства, зокрема дітей шкільного віку, пенсіонерів, осіб, зайнятих у підприємствах та організаціях. Водночас трудові ресурси – найважливіший серед усіх видів ресурсів особистих селянських господарств і ситуація у сфері їх відтворення є визначальною для формування тенденцій розвитку цих господарств.

Процес відтворення виробництва в особистих селянських господарствах тісно переплітається з процесами відтворення на інших ієрархічних рівнях організації суспільства. Схематично цей зв'язок показано на рисунку.

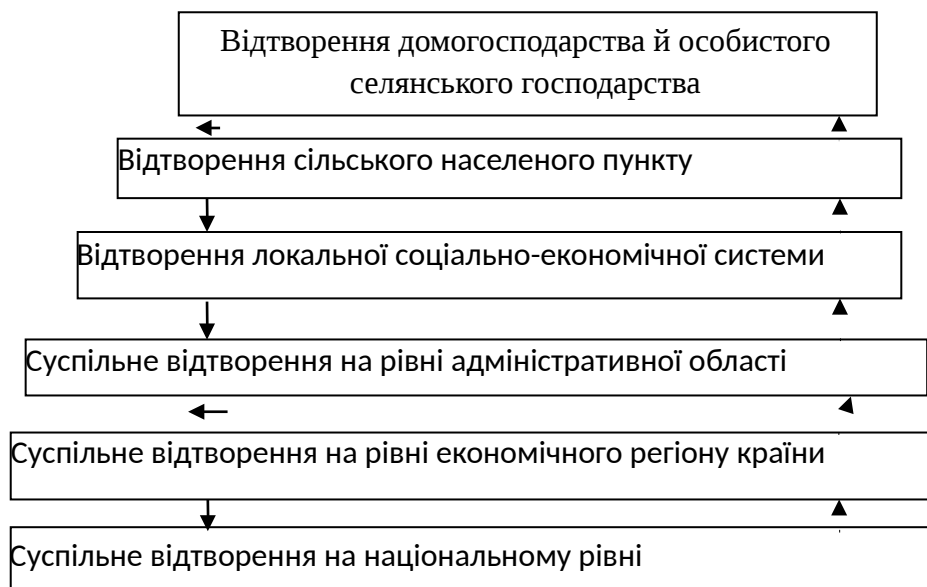

Рис. Взаємодія між процесами відтворення на різних рівнях організації суспільства*.

*Власна розробка автора.

Розширене відтворення є основою економічного зростання в країні. В особистих селянських господарствах останніми роками воно перестало бути його важливою складовою. Основна причина – значні зміни у процесі відтворення трудових ресурсів в особистих селянських господарствах. При цьому слід мати на увазі, що трудові ресурси особистих селянських господарств є складовою трудових

ресурсів села, регіону, країни. Постійним є процес міграції трудових ресурсів з особистих селянських господарств до інших сфер економіки.

Трудові ресурси – специфічний вид ресурсів особистих селянських господарств, процес відтворення яких має кардинально інший характер порівняно з іншими їх видами. Специфіка полягає насамперед у тому, що носієм цього ресурсу є людина в усіх проявах своєї сутності. Цілком погоджуємося з думкою І.В. Грузкова та В.Н. Грузкова про те, що в будь-яких економічних системах, умовах господарювання людина, незалежно від зовнішніх впливів на неї, проявляє себе як цілісність і завжди прагне до цілісного розвитку та існування. Якщо умови життя, економічні ресурси не забезпечують (через задоволення необхідних матеріальних і духовних потреб) цілісного розвитку людини, то вона не зможе нормально відтворювати свою життєдіяльність. У свою чергу без відтворення людини як цілісності не може бути нормального виробництва і відтворення цілісності всього економічного буття. Тому перед суспільством завжди стоїть завдання пошуку тих основ (насамперед економічного порядку), які повинні формуватися і реалізовуватися в інтересах збереження й розвитку цілісності людини [1, с. 23].

Переважно звужений тип відтворення виробництва в особистих селянських господарствах склався передусім тому, що вони не забезпечують цілісності розвитку осіб-власників і членів їхніх родин. У таблиці показано умови відтворення індивідуальних характеристик трудових ресурсів (трудового потенціалу) особистих селянських господарств.

Навіть за розширеного відтворення виробництва в особистих селянських господарствах практично не виникає умов для розширеного відтворення трудового потенціалу. Більша частина його індивідуальних характеристик із великими труднощами формується у членів сільських родин порівняно з міськими.

Існують значні відмінності між тими особистісними характеристиками трудового потенціалу, які необхідні для успішного функціонування особистих селянських господарств і які потрібні для успішного функціонування всієї національної економіки. Для особистого господарства найважливішими характерними рисами трудового потенціалу є добре здоров'я, фізична сила, дисциплінованість, відповідальність, витривалість. Інші чинники, наведені в таблиці, хоча й відіграють важливу роль, є менш значущими. Однак саме вони найцінніші для успішного розвитку національної економіки загалом.

Висновки. Внутрішні стимули розвитку особистих селянських господарств та відповідні до них тенденції в обсягах і структурі виробленої продукції проявляють себе в рамках процесу суспільного відтворення, під яким розуміють процес суспільного виробництва, спрямованого на задоволення людських потреб, узятий не як окремий акт, а як безперервно повторюваний процес.

Таблиця

Індивідуальні характеристики трудового потенціалу та можливості його відтворення в особистих селянських господарствах*

Елементі характеристик	Склада ва	Можливос ті формуванн я в особистих селянських господарств ах	Можливості використанн я в особистих селянських господарств ах
Індивідуальні здібності	Обдарованіс ть; здоров'я; мислення; уява; соціальні здібності; нагромаджений раніше людський капітал; фінансові засоби.	Обмежені за умови активної участі дітей у виробничом у процесі в особистих селянських господарств ах	Обмежені у зв'язку з простотою технологічни х і фінансових операцій
Здатність особи до праці	Психофізичні можливості людини (фізична сила, реакція, стійкість до зовнішніх подразників); ефективне функціонування людини у світі науки, технології, техніки; виховання (дисципліна, відповідальність, допитливість), освіта, професійна підготовка, інтелектуальний потенціал; можливості кар'єрного зростання; комунікабельність особи.	Обмежені у зв'язку з низькою інтенсивніст ю міжособових контактів	Обмежені або неможливі у зв'язку з непотрібністю (крім фізичної сили), дисциплінован о- сті та відповідальнос ті)
Період життя	Дитинство, юність, зрілість, старість.	Як і в інших сферах економіки	Безперспекти в- ність
Вплив соціального середовища	Батьки, родичі, друзі, коло спілкування.	Звужені	Низький соціальний статус

*Власна розробка автора.

Сільське домогосподарство є однією з первинних ланок цього процесу. Воно самоорганізує відносно замкнутий процес відтворення від стадії виробництва до стадії споживання. Основним видом ресурсів особистих селянських господарств є трудові ресурси, процес відтворення яких має кардинально інший

характер.Носієм цього ресурсу є людина в усіх проявах своєї сутності. У сучасних умовах кінцевий результат функціонування соціально-економічних систем, процесу їх відтворення можна вважати успішним за умови забезпечення цілісного розвитку та існування людини.

Бібліографічний список

1. Грузков И.В. Воспроизводство человеческого капитала: философско-экономический анализ : монография / И. В. Грузков, В. Н. Грузков. – Ставрополь : Изд-во СГПИ, 2010. – 180 с.
2. Прокопа І.В. Господарювання населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І. В. Прокопа, Т. В. Беркута ; НАН України, Ін-текон. та прогноз. –К., 2011. – 240 с.
3. Свиноус І.В. Проблеми стійкості особистих селянських господарств в умовах економічної кризи / І.В. Свиноус // Агроінком. – 2008. – № 3-4. – С. 45–48.
4. Юрчишин В.В. Господарства населення : проблеми майбутнього / В. В. Юрчишин // Економіка України. – 2003. – № 9. – С. 67–72.
5. Виклики і шляхи агропромислового розвитку / [Пасхавер Б. Й., Шубравська О. В., Молдаван Л. В. та ін.] ; за ред. акад. УААН Б. Й. Пасхавера ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозування. –К., 2009. – 432 с.

Демедюк Л. Оцінка внутрішніх стимулів розвитку особистих селянських господарств у рамках процесу суспільного відтворення

Оцінку внутрішніх стимулів розвитку особистих селянських господарств можна дати, розглядаючи їх у рамках процесу суспільного відтворення. Процес відтворення передбачає безперервне відновлення всіх використовуваних економічних ресурсів. Трудові ресурси – один із найважливіших ресурсів особистих селянських господарств. Специфіка полягає в тому, що носієм цього ресурсу є людина в усіх проявах своєї сутності. Без відтворення людини як цілісності не може бути нормального виробництва і відтворення цілісності всього економічного буття.

Ключові слова: особисте селянське господарство, виробництво, відтворення, трудові ресурси, цілісний розвиток.

Demedyuk L. Evaluation of internal development incentives of private peasants' farms within a social reproduction process

Evaluation of internal development incentives of private peasants' farms can be regarded considering within a socially reproduction process. The process of reproduction includes non-perspective update all used economic resources. Workforce resources are the most important ones in private peasants' farms. Specificity consists in volume, where a man is the bearer of the resources. Without a reproduction of human integrity it is impossible to have a normal production and reproduction integrity.

Key words: private peasants' farms, production, reproduction, workforce resources, integral, development.

Демедюк Л. Оценка внутренних стимулов развития личных крестьянских хозяйств в рамках процесса общественного воспроизводства

Оценку внутренних стимулов развития личных крестьянских хозяйств можно дать, рассматривая их в рамках процесса общественного воспроизводства. Процесс воспроизводства предусматривает непрерывное обновление всех

используемых экономических ресурсов. Трудовые ресурсы – один из самых важных ресурсов личных крестьянских хозяйств. Специфика состоит в том, что носителем этого ресурса является человек во всех проявлениях своей сути. Без воспроизводства человека как целостности не может быть нормального производства и воспроизводства целостности всего экономического бытия.

Ключевые слова: личные крестьянские хозяйства, производство, воспроизводство, трудовые ресурсы, целостное развитие.